

**POSTTRAUMATIC
STRESS DISORDER:
adults, children and families
in a war situation**

УДК 37.013-053.5(082)
ББК 74.200я43
Т 43

Recommended by the Scientific and Methodological Council of the
East European Institute of Psychology (Ukraine - France).
Minutes No. 11 dated November 27, 2017.

The publication is supported and funded by Polish Academy of Sciences
(Kiev Representation)

Editorial Board Issue:

H. Sobchuk (Poland), I. Manokha (Ukraine), Ya. Wilk (Poland), I. Manos (Poland), I. Bekh (Ukraine),
Z. Petrochko (Ukraine), B. Stanishevska (Poland).

Responsible Editor of the Publication:

Iryna Manokha, Prof., Dr. of Science (Psychology)

Preparation for Publication: O. Omelyan, A. Onkovych

Layout for Printing: O. Omelyan

Posttraumatic Stress Disorder: adults, children and families in a war situation – International scientific
and practical edition / edit.: I. Manokha, H. Sobchuk. – Vol. II – Warszawa - Kyiv: PAN - Gnosis,
2018. – 634 p.

Пост-травматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни – Міжнародне
науково-практичне видання / заг. ред.: І. Манокха, Г. Собчук. – Том II – Варшава - Київ: ПАН -
Гнозис, 2018. – 634 с.

International scientific and practical edition.

Міжнародне науково-практичне видання.

The international scientific and practical edition contains scientific articles of specialists on
post-traumatic stress disorder - its nature, causes, mechanisms of deployment, means of pre-
vention and overcoming.

Technology of qualification and overcoming of PTSD; psychological, medical and pedagogical
aspects of post-traumatic stress disorders in war conditions; peculiarities of migration processes
in the conditions of military actions; education as an instrument for overcoming post-traumatic
stress in war conditions; the philosophy and psychology of war as a civilization challenge of the
present - this is not full range of problems and issues to which the authors of the issue address
the coverage and attempt to resolve.

For specialists - psychologists, physicians, military, social workers, educators, scientists, re-
searchers and practitioners.

ISBN 978-966-2760-84-2

© Polish Academy of Sciences (Kyiv Representation), 2018.
© East European Institute of Psychology (Ukraine - France), 2018.
© International Consulting and Training Expert Agency, 2018.
© Publishing House "Gnosis", 2018.

ПОСТ-ТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД: дорослі, діти та родини в ситуації війни

УДК 37.013-053.5(082)
ББК 74.200я43
Т 43

Рекомендовано Науково-методичною радою
Східно-Європейського Інституту Психології (Україна - Франція).
Протокол № 11 від 27 листопада 2017 року.

Видання здійснене за підтримки та фінансування
Польської Академії Наук (Київське представництво)

Редакційна колегія випуску:

Г. Собчук (Польща), І. Маноха (Україна), Я. Вільк (Польща), І. Манос (Польща), І. Бех (Україна),
Ж. Петрочко (Україна), Б. Станішевська (Польща).

Відповідальний редактор видання:

Маноха І.П., доктор психологічних наук, професор

Верстка: О. Омелян, А. Онкович

Макет: О. Омелян

Пост-травматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни – Міжнародне
науково-практичне видання / заг. ред.: І. Маноха, Г. Собчук. – Том II – Варшава - Київ: ПАН -
Гнозис, 2018. – 634 с.

Posttraumatic Stress Disorder: adults, children and families in a war situation – International scientific
and practical edition / edit.: I. Manokha, H. Sobchuk. – Vol. II – Warsawa - Kyiv: PAN - Gnosis,
2018. – 634 p.

Міжнародне науково-практичне видання.

International scientific and practical edition.

У міжнародному науково-практичному виданні вміщені наукові статті фахівців з питань
посттравматичного стресового розладу - його природи, причин виникнення, механізмів
розгортання, засобів запобігання та подолання.

Технології кваліфікації та подолання ПТСР; психологічні, медичні та педагогічні аспекти
посттравматичного стресового розладу в умовах війни; особливості міграційних процесів в
умовах військових дій; освіта як інструмент подолання посттравматичного стресу в умовах
війни; філософія та психологія війни як цивілізаційного виклику сьогодення - ось далеко не
повний спектр проблем та питань, до висвітлення та спроби розв'язання яких звертаються
автори випуску.

Для фахівців - психологів, медиків, військових, соціальних працівників, освітан, науковців,
дослідників і практиків.

ISBN 978-966-2760-84-2

© Польська Академія Наук (Київське представництво), 2018 р.
© Східно-Європейський Інститут Психології (Україна - Франція), 2018 р.
© Міжнародна Експертна Агенція "Консалтинг і Тренінг", 2018 р.
© Видавництво "Гнозис", 2018 р.

Том 2

Посттравматичний стресовий розлад: технології кваліфікації та подолання

Психологічні, медичні та педагогічні аспекти посттравматичного стресового
розладу в умовах війни

Травма, конфлікт, соціальні проблеми: природа та виникнення ПТСР

Міграційні процеси в умовах військових дій

Освіта як інструмент подолання посттравматичного стресового розладу
в умовах війни

Філософія та психологія війни: цивілізаційний виклик сьогодення

Volume 2

Post-Traumatic Stress Disorder: qualification and overcoming technology

Psychological, medical and pedagogical aspects of Post-Traumatic Stress
Disorder in war conditions

Trauma, conflict, social problems: the nature of PTSD

Migration processes in the context of war

Education as an instrument for overcoming Post-Traumatic Stress Disorder
in war conditions

Philosophy and psychology of war: the civilization challenge of the present

OPANASENKO L.A.

Teacher of Pechology Department, Mykolaiv National University by V.O.
Sukhomlynsky, Mykolaiv, Ukraine

ACTIVATION OF CHARACTERISTICS TO EDUCATIONAL TARGETING IN STUDENTS
AT THE EARTH OF UKRAINE

CONTENTS

PHILOSOPHY AND PSYCHOLOGY OF WAR 6

AFONOV A.P., Philosophical comprehension of the category of war, its history and ways to overcome it 7

DZYUBENKO I.A., The problem of civil learner education in general and middle education bodies 24

ZORIY N.I., National identity in Ukrainian society's crisis terms 34

KYRYCHENKO V.V., SAVICHENKO O.M., SARDAKOVSKY YA.A., Historical memory of ukrainians: to the problem of psychological study of ukrainian-polish disease and confrontation 43

KRYLOVA-GREK YU.M., Composition of philosophical and psychological measurement of the concept of «war» in the discharge of media activity 58

MANOKHA I.P., VEZHIS M.V., Phenomenon of «social marginality» in the perception and the interpretation of the child (based on ukrainian realities and actual psychological social inclusions) 69

MELNYK N.I., Risk of human capacity losses as a result of psychological factor of war 91

PRONINA V.O., Features of the message mechanism for the transmission of traumatic experience in the work of modern scientists 101

SAVCHENKO L.L., National and patriotic education of youth in the conditions of sustainability of sovereignty and territorial diversity of the state 113

SITKAR V.I., Psychology of children and adults in the war situation: modern trends 123

TKACHENKO O.A., War: way to justice or anthropological catastrophe 134

KHRYPKO S.A., YATSENKO G.YU., Communication composition of axiology of education as a life phenomenon and a practical instrument of postrovmaticstress in the conditions of the war 142

CHUGUAYEVA I.E., Behavior strategies as a complex of life in the risk society 158

**POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER:
QUALIFICATION AND OVERCOMING TECHNOLOGY 168**

BEDLYNSKY V.O., BEDLYNSKYO.I., Psychological and physiological features of development and course of posttrumatic stress disorder 169

BYK N.V., LOGVIN-BICK T.A., Post-traumatic stress: psychological correction and cures 180

VOZNYUK A.V. , Integrated model of genesis and therapy of posttraumatic-stress disorders.	195
DRANNYK V.A. , Methods to overcome post-traumatic stress	214
DIOMINA G.A. , Conflict as a cause of posttraumatic stress	225
JIGAILO N.I., YEVTUSHOK O.V. , Spirituality as a tool to overcome post-traumatic stress.	235
KUDAR K.V. , Features of psychopathological symptomatics of workers of law enforcement bodies which have been carried out in non-typical conditions.	247
MAZYAR O.V. , Investigative state in personal development	257
MALYNIIVSKA LI., DAVYDENKO YU.G. , Signs of posttraumatic stress disorder in children that covered legitimate events.	268
MALKOVA T.M. , Posttraumatic syndrome: psychological mechanisms and causes	282
SEMIELET N.V. , Transgenerative perspectives for collective and individual injuries as a cause of posttraumatic stress	292
SVYRYDYUK V.Z., KRYVORUCHKO S.G., MOMOT O.P. , Post-traumatic stress as one of the factors of risk of the emotional disease syndrome in medical workers and its subsidiaries and prevention by psychotherapy, physical therapy and physical culture.	305
TARAN T.V. , Modern methods of psychological assistance of Ukraine's Armed Forces for Ukrainian National Military Clinical Center "Main Military Clinical Hospital". ...	328
KHOZRATKULOVA I.A. , Use of multimodal art-therapeutic methods in psychological work with people in post crisis states	339
SHYNKARENKO I.O. , Staff and warning and psychological correction of state conditions of employees of internal affairs	348

PSYCHOLOGICAL, MEDICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER IN WAR CONDITIONS. 360

AIMEDOV K.V., KRYVONOGOVA O.V., CHYGRYNSKA L.P. , Development of comprehensive habilitation combatants in view of emotional disorders.	361
GERAMIMCHUK I.M. , Peak experiences: some notes to the theory of stress, fear, posttraumatic syndrome and practical methods of their overcoming (possible modes of overcoming stress& ptsd - "game model of excitement", "shipping model of creativity", "religious transformation of love")	375

DEMYANCHUK O.O. , Diagnosis and psychotherapy by kip-method for PTSD of the military-combatants.	400
KLIMCHUK V.A. , Completion of posttraumatic stress after-war period: social education of children in primary schools in Ukraine (20th - middle 30's of the XX century)	414
LESKIV B.B., KRYVORUCHKO S.G., SVYRYDYUK V.Z. , Experience of the organization of physical, social and medical rehabilitation of anti-terroristic operation participants with posttraumatic stress disorders by psychotherapy, physical therapy and ergotherapy in treatment and rehabilitation institutions of the zhytomyr region	428
LOMAKIN G.I. , Analysis of socio-psychological manifestations of ptsd in the persons who have participated in master action in the period of the circumstances of age crisis of adolescence	438
LUKOMSKA S.O. , Ptsd symptoms in participants "ATO" different ages.	458
MELNYK YU.B., RYUTIN V.V. , Psychological support and military personnel as a means of prevention and overcoming ptsd	469
MELNYK O.V. , Post-traumatic stress disorder and post-traumatic growth in the context of the social affiliation of the "ATO" participants	481
REPETSKA A.V. , Psychological help families with experiencing events of the war: the existential-reflective approach.	493
TARASOVA T.V. , Role of playing and art technology to overcome vulnerable adolescents PTSD	511
USHAKOVA I.M. , Manifestations of acute posttraumatic stress reactions and disorders in workers DSNS, performing their professional duties in the East Ukraine ...	520
KHOMENKO K.P., KHOMENKO O.V., KHYZNYAYA V. , Tolerance as a professional competency of a doctor.	533
SHALOVA N.S. , Features of extension of the consequences of administrative stress in the conditions of war.	546
SHEBANOVA V.I. , Application of the instrumentation of visual-narrative approach to normalizing the psychological state of personality in the war situation.	555

MIGRATION, EDUCATION, WAR 569

BYSTROVA YU.O., KOVALENKO V.E., DROZD L.V. , Implementation of accountants of the scientific school by V.M. Siniiov to development of inclusive education on the eastern Ukraine (in conditions of exclusive traffic from "ATO" zone)	570
BOYKO I.I. , Psychological culture of the teacher in the conditions of the information war ..	582

БИК Н.В., ЛОГВИНА-БИК Т.А. , Посттравматичний стрес: психокорекція та шляхи подолання	180
ВОЗНЮК А.В. , Интегральная модель генезиса и терапии посттравматических стрессовых расстройств	195
ДРАННИК В.А. , Методи подолання посттравматичного стресу	214
ДЬОМІНА Г.А. , Конфлікт як причина посттравматичного стресу	225
ЖИГАЙЛО Н.І., ЄВТУШОК О.В. , Духовність як інструмент подолання посттравматичного стресу	235
КУДАР К.В. , Особливості проявів психопатологічної симптоматики у співробітників правоохоронних органів, які виконували службові обов'язки в нетипових умовах	247
МАЗЯР О.В. , Невротичний стан у системі особистісного розвитку	257
МАЛИНІВСЬКА Л.І., ДАВИДЕНКО Ю.Г. , Ознаки посттравматичного стрессового розладу у дітей, що пережили психотравмуючі події	268
МАЛКОВА Т.М. , Посттравматичний синдром: психологічні механізми та обставини виникнення	282
СЕМІЛЕТ Н.В. , Трансгенераційні перспективи колективних и индивидуальних травм как причина посттравматического стресса	292
СВИРИДЮК В.З., КРИВОРУЧКО С.Г., МОМОТ О.П. , Посттравматичний стрес як один з чинників ризику виникнення синдрому емоційного вигорання у медичних сестер та його подолання і профілактика засобами психотерапії, фізичної терапії та фізичної культури	305
ТАРАН Т.В. , Сучасні методи надання психологічної допомоги військовослужбовцям збройних сил України у національному військово-медичному клінічному центрі «Головний військовий клінічний госпіталь»	328
ХОЗРАТКУЛОВА І.А. , Використання мультимодальної арт-терапевтичної методики у психологічній роботі з людьми у посткризових станах	339
ШИНКАРЕНКО І.О. , Страх та попередження і психологічна корекція постстрессових станів працівників органів внутрішніх справ	348

ПСИХОЛОГІЧНІ, МЕДИЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В УМОВАХ ВІЙНИ

АЙМЕДОВ К. В., КРИВОНОВА О. В., ЧИГРИНСЬКА Л. П. , Розробка комплексної системи абілітації учасників бойових дій з урахуванням психоемоційних порушень	361
---	-----

ГЕРАИМЧУК И.М. , Пиковые переживания: некоторые заметки к теории стресса, страха, посттравматического синдрома и практическим методикам их преодоления (Возможные модели преодоления стресса, ПТРС – «игровая модель азарта», «погруженная модель творчества», «религиозная трансформация любви»)	375
ДЕМ'ЯНЧУК О.О. , Діагностика та психотерапія за методом кататимно-імагінативної психотерапії посттравматичних стрессових розладів у військовослужбовців – учасників бойових дій	400
КЛІМЧУК В.А. , Подолання посттравматичного стресу у післявійськовий період: соціальне виховання дітей у позашкільних закладах в Україні (20-ті – середина 30-х років ХХ ст.)	414
ЛЕСЬКІВ Б.Б., КРИВОРУЧКО С.Г., СВИРИДЮК В.З. , Досвід організації фізичної, соціальної та медичної реабілітації учасників антитерористичної операції з посттравматичними стрессовими розладами засобами психотерапії, фізичної терапії та ерготерапії в лікувальних та реабілітаційних закладах Житомирської області	428
ЛОМАКІН Г.І. , Аналіз соціально-психологічних проявів ПТРС у осіб, які приймали участь у бойових діях в періоди перебігу вікових криз дорослості	438
ЛУКОМСЬКА С.О. , Вираженість симптомів ПТРС в учасників АТО різного віку	458
МЕЛЬНИК Ю.Б., РЮТІН В. В. , Психологічне забезпечення і супровід військовослужбовців як засоби профілактики та подолання посттравматичних стрессових розладів	469
МЕЛЬНИК О.В. , Посттравматичний стрессовий розлад та посттравматичне зростання у контексті соціальної адаптації учасників АТО	481
РЕПЕЦЬКА А.В. , Психологічна допомога сім'ям, що переживають події війни: екзистенційно-рефлексивний підхід	493
ТАРАСОВА Т.В. , Роль гри та арт-технологій у подоланні підлітками уразливих категорій посттравматичних стрессових розладів	511
УШАКОВА І.М. , Прояви гострих стрессових реакцій та посттравматичних розладів у працівників днс, які виконували свої професійні обов'язки на Сході України	520
ХОМЕНКО К.П., ХОМЕНКО О.В., ХИЖНЯ Я.В. , Толерантність як професійна компетентність лікаря	533
ШАЛОВА Н.С. , Особливості подолання наслідків посттравматичного стресу в умовах війни	546
ШЕБАНОВА В.І. , Застосування інструментарію візуально-нарративного підходу щодо нормалізації психологічного стану особистості в ситуації війни	555

Дьоміна Г.А.,
кандидат психол. наук,
доцент,
Національний педагогічний
університет ім.
М.П. Драгоманова,
м.Київ, Україна

КОНФЛІКТ ЯК ПРИЧИНА ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ

Стаття присвячена актуальному аспекту, спрямованому на вивчення сутності конфліктів які можуть бути причиною посттравматичного стресу, з метою їх виявлення і можливості вирішення. У статті розкривається необхідність дослідження особливостей конфліктної поведінки, способів управління ними, а також можливих причин посттравматичного стресу. Доводиться необхідність фахової, якісної допомоги людині з вирішенням будь-якого конфлікту та його наслідком – посттравматичним стресом.

Ключові слова: конфлікт, конфліктна поведінка, посттравматичний стрес, психологічна допомога.

Статья посвящена актуальному аспекту, который направлен на изучение сущности конфликта. Конфликт или конфликтная ситуация может быть причиной посттравматического стресса, в целях его обнаружения и возможности решения. В статье раскрывается необходимость исследования особенностей конфликтного поведения, способов управления, а также возможных причин посттравматического стресса. Доказывается необходимость профессиональной, качественной помощи человеку с решением любого конфликта и его следствием – посттравматическим стрессом.

Ключевые слова: конфликт, конфликтное поведение, посттравматический стресс, психологическая помощь.

The article is devoted to the actual aspect, aimed at studying the essence of conflicts that may be the cause of post-traumatic stress, in order to identify them and solve them. The article reveals the necessity of studying the features of conflict behavior, ways of managing them, as well as possible causes of post-traumatic stress. There is a need for professional, qualitative help to a person with the

resolution of any conflict and its consequence - post-traumatic stress.

Key words: conflict, conflict behavior, post-traumatic stress, psychological help.

Актуальність теми обумовлена, перш за все, тим, що факт конфлікту стає невід’ємною частиною життєдіяльності людини і може стати причиною посттравматичного стану на сьогоднішній день і є загально визнаним. Сьогодні багато оточуючих або не хочуть втручатися в них, або роблять вигляд, що не помічають їх у людей. Запропоновані позиції помилкові, бо вони призводять до значних витрат в діяльності суспільства. Перша позиція дає можливість вільно розвиватися, накопичуватися і не вирішуватися тим конфліктам, які завдають шкоди людині, її найближчому оточені та суспільству загалом. Друга – може перешкоджати подальшому розвитку людини та її життя взагалі. Таким чином, можна зрозуміти, що причиною появи посттравматичного стану може бути будь-які конфлікти, стреси; проблема виявлення, вирішення і управління конфліктами дуже актуальна для повноцінного життя, ефективної роботи і вона вимагає більш детального вивчення.

Мета статті полягає в розгляді різних психологічних конфліктів, що можуть стати причиною появи посттравматичного стресу.

Виклад основного матеріалу. В кінці ХХ століття для позначення затяжних негативних наслідків стресових ситуацій був запропонований термін “посттравматичний стрес” ПТС (post traumatic stress - PTS). Прояви ПТС спостерігаються у 1-8% всього населення (у жінок частіше). Даний розлад розвивається у 8-25% людей, що піддалися стресовій дії, ряду конфліктів, але ще зберегли своє фізичне здоров’я; серед поранених поява цих порушень збільшується і сягає приблизно 50-80%. На сучасному етапі розвитку України, офіційної статистичної інформації щодо виявлення і поширення ПТС – немає.

Загальноприйнятим визначенням посттравматичного стресу вважають, що це тимчасовий розлад, який розвивається майже у будь-якої людини без інших проявів психічних розладів у відповідь на незвичайну фізичну або психічну стресову подію, конфлікт, ситуацію (короткочасну або затяжну) загрозливого або катастрофічного характеру і може викликати загальний дистрес [3].

Найчастіше ПТС спостерігається у людей, що пережили катастрофи, війни, терористичні акти, стихійні лиха, які стали жертвами домашнього або сексуального насилля і багатьох інших загрозливих та критичних для життя ситуацій, як самої людини, так і її друзів, рідних. Будь-яке явище може зруйнувати звичний спосіб існування особистості і в залежності від форми, прояву стресу – може тривати від декількох місяців до кількох років. Людина переживає, постійно повертаючись до трагічних подій, намагається подолати їх

наслідки і повернутися хоча б до подоби колишнього життя. В результаті чого виникають інші різні конфлікти або конфліктні ситуації з оточуючими, що загострюють і так важкий стан людини.

Незважаючи на те, що багато людей часто вважають конфлікт негативним явищем, але конфлікт є природним, нормальним і важливим явищем. Правильно вирішений конфлікт може зміцнити відносини, очистивши атмосферу скарг, та зробити простір для глибшого розуміння один одного та посилення близькості. Це дозволяє нам виразити свої власні потреби, і таким чином демонструє стурбованість і повагу до себе.

Спочатку почнемо з визначення конфлікту. Згідно з дослідженнями, конфлікт являє собою «виражену боротьбу між взаємозалежними сторонами, які мають несумісні цілі та обмежені ресурси» [6]. Отже, конфлікт має бути вираженою боротьбою. Це більше, ніж внутрішня розбіжність яка повинна бути виражена як усно, так і невербально.

Можна відмітити, що конфлікт існує лише між взаємозалежними сторонами. Тобто конфлікт існує лише тоді, коли сторони конфлікту повинні певним чином покладатися один на одного [7]. Наприклад, у сімейному житті дружина сподівається на те, що чоловік запропонує інструкцію для виконання роботи, а чоловік покладається на жінку, яка може робити цю роботу. Кожен повинен залежати від іншого, щоб конфлікт відбувся.

Наступним компонентом конфлікту є наявність несумісних цілей. Слід підкреслити, що ці цілі сприймаються як несумісні. Насправді вони можуть як бути несумісними так і доповнювати одна одну. Невідповідність цілей означає, що одна людина хоче одне, а інша людина хоче щось інше. У контексті зворотного зв'язку та критики людина, що критикує, хоче щось іншого, ніж особа, яка виконала цю дію, хоча ця дія може здаватися цілком прийнятною для того, хто її виконує.

Далі, конфлікт виникає, коли ресурси дефіцитні. Такі ресурси часто включають час, гроші, владу, простір та стан. Коли одна людина хоче використати один або декілька цих ресурсів інакше ніж інша особа, може виникнути конфлікт.

Нарешті, конфлікт включає в себе перешкоди. Це означає, що кожна сторона намагається перешкодити іншій досягти своєї мети. Таке втручання може включати в себе тиск з боку однієї особи з метою виконання роботи в певний термін, а інша особа бажає виконати цю роботу в іншій час.

Існують певні особливості конструктивних конфліктів, крім того, що вони є природними, нормальними та важливими. Конфлікт може бути виражений прямо або опосередковано, і це може бути корисним або шкідливим.

Конфлікт часто виражається безпосередньо через словесний канал або через мову. Цей маршрут може призвести до емоційної ескалації та збільшення серйозності конфлікту, що в свою чергу може призвести до появи травми і ПТС [4].

Конфлікт також може виражатися побічно, через невербальний канал, або через жести та інші дії, такі як грюкання дверима; мімичні вирази – закачування очей; і невербальні висловлювання, такі як знуцання. Дії з непрямого вираження конфліктів можна вважати пасивними, агресивними, але іноді ці дії є кращим виходом для того, щоб уникнути конфронтації та потенційно знизити напругу у відносинах. Головний недолік непрямого вираження конфлікту полягає в тому, що, хоча це виразити може бути простіше і комфортніше, воно може залишити це питання невирішеним протягом більш тривалого періоду часу. Який підхід до вираження конфлікту буде обраний, залежить від ситуації, цілей сторін які взаємодіють, і важливості бажаного результату. Розглянемо важливі характеристики конфлікту.

1. Конфлікт - це процес. Конфлікт відбувається пошарово. Перший шар завжди непорозуміння. Інші шари – це відмінності в цінностях, відмінності в точці зору, відмінності в інтересах та міжособистісні відмінності. Це також називається процесом, оскільки він починається з того, що одна сторона сприймає іншу, щоб протидіяти їй або негативно вплинути на її інтереси і закінчується конкуруючим, співпрацюючим, компрометуючим або уникаючим процесом [1], який може пришвидшити появу стресового стану.
2. Конфлікт є неминучим. Конфлікт існує скрізь. Дві особи завжди неоднакові. Отже, вони можуть мати індивідуальні відмінності. І різниці через цінності або інші відмінності можуть призвести до конфлікту, або до ряду конфліктів, що можуть стати причиною стресу, травми, а згодом і до певних психічних порушень та неврозів. Незважаючи на неминучість, конфлікт може бути мінімізований, переадресований та/або вирішений. Конфлікт розвивається тому, що ми маємо справу з життям людей, роботою, дітьми, гордістю, самореалізацією, егоїзмом і сенсом життя.
3. Конфлікт є нормальною частиною життя. Особи, групи та організації мають необмежені потреби та різні цінності, але обмежені ресурси. Таким чином, ця несумісність обов'язково призведе до конфліктів. Конфлікт не є проблемою, але якщо він погано керований, то це стає проблемою.
4. Сприйняття. Конфлікт повинний бути усвідомленим і сприйнятим його сторонами, інакше його не існує. У міжособистісній взаємодії сприйняття важливіше, ніж реальність. Те, що ми сприймаємо і думаємо, впливає на нашу поведінку, ставлення та спілкування.
5. Протидія. Один із учасників конфлікту повинен сприймати або робити те, що інша сторона не любить, не хоче, не може.
6. Взаємозалежність та взаємодія. В конфлікті повинна бути деяка

реальна або сприйнята взаємозалежність. Без взаємозалежності взаємодія не може відбуватися. Конфлікт відбувається лише тоді, коли відбувається деяка взаємодія.

7. Кожна людина є стороною конфлікту. Конфлікт може відбуватися в межах однієї особи, між двома або більше особами, групами або між організаціями.
8. Конфлікт неоднозначний для сприйняття. Конфлікт відбувається по-різному в залежності від ступеня тяжкості та відношення до нього. Іноді це може покращити навіть складну ситуацію [8].

Конфлікти, що є причиною посттравматичного стану, можуть бути різних типів, як описано нижче. А саме:

1. На основі залучених сторін. Конфлікти можуть бути внутрішньоособистісними (внутрішній конфлікт особистості), міжособистісними (між двома особами) та організаційними.

Організаційний конфлікт, як реальний так і сприйманий має два типи - міжорганізаційний та внутрішньо-організаційний. Міжорганізаційний конфлікт виникає між двома та більше організаціями. Різні фірми, що конкурують один з одним, є гарним прикладом міжорганізаційних конфліктів. Внутрішньо-організаційний конфлікт – це конфлікт всередині організації, і може розглядатися на підставі ієрархії (наприклад: відділ, робоча група, індивід), і може бути класифікований як міжособистісний, внутрішньогруповий та міжгруповий [7].

Міжособистісний конфлікт – будь то предметний чи афективний, це конфлікт між двома або більше особами (які не представляють собою групу, в якій вони є частиною) однієї або іншої групи на тому ж або іншому рівні в організації.

Міжособистісний конфлікт можна розділити на міжгруповий та внутрішньогруповий конфлікт. Внутрішньогруповий конфлікт відбувається між членами групи (або між підгрупами всередині групи), міжгруповий конфлікт відбувається між групами або підрозділами в організації.

2. На підставі суттєвості причини конфлікту. Конфлікти можуть бути матеріальними (суттєвий) та афективними. Суттєвий конфлікт пов'язаний з роботою, а не з окремими особами, тоді як афективний конфлікт виникає з емоційного сприйняття іншої людини. Суттєві конфлікти можуть виникати з проблемної ситуації, внаслідок методів або засобів для вирішення проблеми, цілей. Таким чином, даний конфлікт включає в себе конфлікт завдань і конфлікт процесу в його межах.

Процесуальні конфлікти можуть включати розбіжності у таких факторах, як дата і час зустрічі, організація та керівництво групою та способи вирішення розбіжностей. Невирішені процедурні конфлікти можуть перешкодити

роботі над спільними проектами. Суттєвий конфлікт може покращити процес спільного прийняття рішень. Суттєвий конфлікт також називається продуктивним або активним конфліктом.

З іншого боку, афективний конфлікт стосується міжособистісних відносин або несумісності осіб внаслідок емоційного сприйняття інших та розчарувань між партнерами.

Афективні конфлікти можуть бути дуже руйнівними, якщо вони залишаються невирішеними. Конфлікт відносин відноситься до сфери афективних конфліктів. Афективний конфлікт майже завжди перешкоджає процесу прийняття спільних рішень. Цей конфлікт має негативний, дратівливий, підозрілий та образливий характер.

Наприклад, коли співробітники не погоджуються на компромісне виконання завдання через особисті упередження (наприклад: упередження, що виникають внаслідок сильних соціальних, політичних, економічних, расових, релігійних, етнічних, філософських чи міжособистісних упереджень), вони інколи можуть зосередитись на змісті завдання.

3. На підставі результатів. Конфлікт може бути конструктивним чи деструктивним, творчим або обмеженим, а також позитивним чи негативним. Деструктивні конфлікти також відомі як дисфункціональні конфлікти, оскільки такі конфлікти заважають досягти своїх цілей.

Конфлікт руйнівний, коли він відводить увагу від інших важливих дій, підриває моральний дух або самореалізацію, поляризує людей і групи, зменшує співпрацю, збільшує або загострює протиріччя і призводить до безвідповідальної та шкідливої поведінки, наприклад, боротьби, образ [6].

З іншого боку, конструктивні конфлікти також відомі як функціональні конфлікти, оскільки вони підтримують цілі групи та допомагають підвищити продуктивність. Конфлікт є конструктивним, коли це призводить до з'ясування важливих проблем, призводить до вирішення проблем, залучає людей до вирішення важливих для них питань, спонукає до справжнього спілкування, допомагає вивільнити емоції, тривогу та стрес, налагоджує співпрацю між людьми, дізнаючись більше один про одного, приєднуючись до вирішення конфлікту та допомагаючи людям розвинути розуміння та навички.

4. На основі спільного використання групами. Конфлікти можуть бути розподільчими та інтегративними. Розподільчий конфлікт визначається як розподіл фіксованої суми позитивних результатів або ресурсів, де одна сторона в кінцевому підсумку виграє, а інша програє, навіть якщо вона виграє певні поступки.

З іншого боку, інтегративні групи, тобто ті, що використовують інтегративну модель, розглядають конфлікт як шанс інтегрувати потреби та проблеми обох груп і зробити можливим отримати найкращий результат. Цей

тип конфлікту більше націлений на компроміс, ніж на розподільчий конфлікт. Було виявлено, що інтеграційний конфлікт призводить до кращого результату, пов'язаного із завданням, ніж розподільчий конфлікт [2].

5. На основі стратегії. Конфлікти можуть бути конкурентними та кооперативними. Конкурентний конфлікт є накопичувальним. Початкова проблема у конкурентному конфлікті – це більше привід, ніж причина конфлікту. Конкурентний конфлікт характеризується бажанням виграти конфлікт, навіть якщо виграти коштує більше ресурсів, які будуть витрачені при відсутності конфлікту.

Витрати не мають значення у конкурентному конфлікті, отже, його основною ознакою є ірраціональність. Конкурентний конфлікт характеризується страхом програшу, що є одним з важливих складових конфлікту, який робить конфлікт нерациональним.

Конкурентоспроможний конфлікт може або починатися з конфліктів ідеології, або принципу, коли бажання виграти поглинає будь-яку конкретну причину конфлікту.

Можна навести приклади з історії такі як конфлікти між сторонами у Першій світовій війні коли сили приблизно рівні. У економічній конкуренції внаслідок цього конфлікту перемагають клієнти, але фірми можуть опинитися під загрозою існування. З іншого боку, дані конфлікти рекомендуються в спортивних змаганнях.

Кооперативний підхід співвідноситься з інтересами зацікавлених сторін або інтеграційних переговорів, що веде сторони до пошуку взаємовигідних рішень. Суперечки, котрі виникають при спільному обговоренні рішення, швидше за все, розвиватимуть відносини довіри та висуватимуть взаємовигідні варіанти врегулювання.

6. На основі прав та інтересів. Конфлікт прав означає, що людина має певні права за законом або за контрактом, або за попередньою угодою, або за встановленою практикою. Якщо в цьому праві відмовлено, це призведе до конфлікту (наприклад, отримання земельних ділянок учасникам АТО). Такий конфлікт вирішується за допомогою юридичного рішення або арбітражу, а не переговорами. З іншого боку, конфлікт інтересів означає, що особа чи група вимагають певних привілеїв, які не підкріплені законом. Такий спір можна вирішити лише шляхом переговорів або колективних переговорів.

Для продуктивного вирішення конфліктів слід вміти управляти конфліктами. Управління конфліктами – це принцип, за яким всі конфлікти не завжди можуть бути вирішені, але вміння керувати конфліктами може зменшити шанси непродуктивної ескалації. Управління конфліктами передбачає набуття навичок, пов'язаних з врегулюванням конфліктів, знати про режими конфліктів, навички конфліктних комунікацій та створення структури для управління

конфліктами у середовищі. Всім, хто оточує людину з посттравматичним стресом необхідно мати навички зведення конфлікту до мінімуму та вирішення проблем, викликаних конфліктами, перш ніж конфлікт стане основною перешкодою для життя, роботи та існування.

Для вирішення конфлікту науковці виділяють різні його етапи. Зазвичай конфлікт проходить через наступні етапи:

- Люди визнають брак ресурсів, різноманітність мови чи культури. Це знання може призвести до конфлікту.
- Якщо існують серйозні розбіжності між двома або більш ніж двома групами, прихований конфлікт у конкурентній ситуації може виявитися конфліктним.
- Інцидент може перевести прихований конфлікт у відкритий конфлікт.
- Як тільки проблема вирішена, потенціал виникнення повторного конфлікту все ще залишається високим. По суті, потенціал становиться ще більше, ніж раніше, якщо одна сторона розуміє, що вирішення конфлікту призвело до втрати ситуації переможець-переможений.

Чи є конфлікти негативним явищем та небажаними для людини? На це питання є три точки зору.

Традиціоналісти вважають конфлікт небажаним і його треба уникати.

Прихильники школи людських відносин вважають, що конфлікт є природним і може бути функціональним в деяких випадках і дисфункціональним в інших. На їхню думку, конфлікт дає можливість знати думки опоненту та можливість для його переконання. Таким чином, школа вимагає відкритого підходу до конфлікту [9].

Інтегралісти розглядають конфлікт як неминучий та стимулюючий конфлікт, який в деякій мірі корисний. Конфлікт розглядається як позитивна сила, за винятком випадків, коли вона неправильно діагностується, неправильно керована або неналежним чином уникається.

Конфлікт інколи потрібний, оскільки він: допомагає підняти і вирішувати проблеми; пришвидшує роботу над найбільш відповідними питаннями; допомагає людям «бути справжніми», наприклад, він спонукає їх до участі у відносинах; допомагає людям навчитися розпізнавати і використовувати їхні відмінності.

Конфлікт стає проблемою, коли він:

- заважає продуктивній роботі;
- знижує моральний дух;
- викликає значні та тривалі конфлікти;
- провокує неприйнятну поведінку;
- призводить до стресу.

На жаль, багато людей не уявляють те, що у них ПТС. Причиною і наслідком цього явища є конфлікт. Негативні наслідки конфліктної взаємодії

стосуються і соціального життя: людина з ПТС віддаляється від суспільства, випадає з реальності, у всіх людях бачить ворогів; вважає, що його ніхто не може зрозуміти і навколишній світ сприймає як загрозу. Для деяких людей, які страждають від ПТС, характерні депресія, сильна дратівливість, збудженість, а це приводить до підвищеної конфліктності. Все це перешкоджає веденню нормального повноцінного життя, заважає отримувати нову інформацію, знання, навички, вміння тощо.

У висновку слід сказати, що однією з основних задач управління конфліктами є не тільки їх виявлення та з'ясування причин, а й віднесення конфліктів до певної з груп. На підставі проведення у статті дослідження сутності, причин ПТС можна виділити заходи щодо запобігання конфліктних ситуацій, покращення життя. Отже, конфлікти, що стали причиною появи стресу, ПТС можна вирішити при умові фахової підтримки медиків, психологів, психотерапевтів. Допомога на ранній стадії допомагає запобігти подальшим руйнівним та негативним наслідкам.

Список використаних джерел:

1. Ковтуненко Е. С. Концептуалізація поняття конфліктної взаємодії в руслі теорії соціального конфлікту / Е.С. Ковтуненко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. - 2013. - Вип. 19. - С. 71-77. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2013_19_12.
2. Окунев, Д., Майкова, С. Трансформація організаційного конфлікту: ідентифікація і механізм [Текст] / Д. Окунев, С. Майкова // Проблемы теории и практики управления. 2012. №6. – с. 97- 107.
3. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Методичний посібник / Упор.: Д.Д. Романовська, О.В. Ілашук. – Чернівці: Технодрук, 2014. – 133 с.
4. Психологія особистості: Хрестоматія: Навч. посібник /О.Б. Мельничук, Р.Ф. Пасічняк, Л.М. Вольнова та ін. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 532 с.
5. Domina Ganna Anatoliyivna. Modern outlook at Psychological Services in Armed Forces of Ukraine / G.A.Domina // Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel. – Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2016. – S. 287–289.
6. Eisenhardt K.M., Kahvajy J.L, Bourgeois L.J. Conflict and strategic choice: how top-management team disagree // California Management Review. 1997. N 39 (2). P. 42-62.
7. Evans S. Conflict can be positive // HR Magazine. 1992. N 37 (5). P. 49-51.
8. Chew I.K.H., Lim C.A Confucian perspective on conflict resolution // International Journal of Human Resources Management. 1995. N 6 (1). P. 143-157.

9. Kerol A. Aschenbrener, Conflict management in health care [Электронный ресурс] / А. Kerol Aschenbrener. Режим доступа: <http://www.sgin.org/userfiles/file/AMHandouts/AM06/.../wc08/pdf>

Tranliteration of References:

1. Kovtunenکو E.S. Conceptualization of the concept of conflict interaction in line with the theory of social conflict / E.S. Kovtunenکو // Current problems of sociology, psychology, pedagogy. - 2013. - Issue 19. - P. 71-77. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2013_19_12.
2. Okunev, D., Maikova, S. Transformation of organizational conflict: identification and mechanism [Text] / D. Okunev, S. Maikova // Problems of the theory and practice of management. 2012. №6. - p. 97- 107.
3. Prevention of post-traumatic stress disorder: psychological aspects. Methodical manual / Authors: D. D. Romanovskaya, O.V. Ilashchuk - Chernivtsi: Technodruk, 2014. - 133 pp.
4. Psychology of personality: The textbook: Teach. manual / O.B. Melnichuk, R.F. Pasichnyak, L.M. Volnova and others - K.: NPU named after M.P. Drahomanova, 2009. - 532 pp.
5. Domina G.A. Modern outlook at Psychological Services in Armed Forces of Ukraine / G.A. Domina // Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel. – Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2016. – S. 287–289. Режим доступа: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/13113>
6. Eisenhardt K.M., Kahvajy J.L, Bourgeois L.J. Conflict and strategic choice: how top-management team disagree // California Management Review. 1997. N 39 (2). P. 42-62.
7. Evans S. Conflict can be positive // HR Magazine. 1992. N 37 (5). P. 49-51.
8. Chew I.K.H., Lim C.A Confucian perspective on conflict resolution // International Journal of Human Resources Management. 1995. N 6 (1). P. 143-157.
9. Kerol A. Aschenbrener, Conflict management in health care [Электронный ресурс] / А.Kerol Aschenbrener. Режим доступа: <http://www.sgin.org/userfiles/file/AMHandouts/ AM06/.../wc08/pdf>